

Türkiye’de Sol: 27 Mayıs 1960’tan 12 Eylül 1980’e

Naile Erdem¹

Özet

Türkiye’de sol ideolojinin yüz yıla varan uzun bir tarihi olduğundan söz edebiliriz. 1960-1980 yılları arasında yayılma alanı bulan sol, çeşitli yayınlar ve örgütler aracılığı ile topluma nüfuz etme imkânı bulmuştur. Bu çalışmanın konusu 1960-1980 yılları arasında sol ideolojidir. Çalışma, bu yıllardaki sol ideolojinin gelişimi ve geçirdiği süreçleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada, bir entelektüel simge olarak adlandırılan Yön Dergisi, Türkiye İşçi Partisi’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmesi, işçi ve öğrenci protestoları, Milli Demokratik Devrim Hareketi ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin ortanın solu söylemi ele alınmıştır. Böylece, 1961 Anayasası ile birlikte yayılma alanı bulan solun kendi içerisinde ayrılıklar yaşadığı ve çok parçalı bir görünüme büründüğü görülmektedir.

1. Giriş

Fransız Devrimi, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başta Fransa olmak üzere tüm Avrupa’yı ve dünyanın kalanını etkisi altına almaya başlamıştır. Bu devrimle gelişme alanı bulan ve yayılan çeşitli fikirler toplumsal hayat, siyasi meseleler, üretim ilişkileri üzerinde de etkili olmuştur. İnsanın varoluşundan günümüze fikirler üzerinde çatışmalar olduğu da bilinmektedir. İki insanın bulunduğu yerde, en az iki fikir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fransız Devrimi de bu fikirlerden, ki onlara ideoloji diyoruz, siyaset bilimi açısından en önemli ikisini görünür kılmıştır. Fransız Devrimi sürecinde meclisteki oturma düzeni temsilinde ortaya çıkan sağ-sol fikirler, sonraki süreçte detaylanan sosyalizm, muhafazakârlık, liberalizm ve bunlardan türetilmiş birçok ideoloji üzerinden tanımlanmıştır.

1 Doktorant, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, erdemnaile1102@gmail.com, ORCID:0000 0003 3039 324X

Dünya üzerindeki çeşitli ideolojilerin örnekleri ülkemizde de görülmüştür. Osmanlı Devleti döneminden, yüzüncü yılını yaşadığımız 2023 Türkiye Cumhuriyeti’ne değin, sağ ve sol ideolojiler çeşitli örgütler kurmuş, eylemlerde bulunmuş, etki alanı oluşturmuştur. Bu ideolojilerden özellikle sol, önemli muhalefet kanadı olarak Türk siyasal hayatında varlık göstermiştir. Osmanlı Devleti’nden günümüze birçok toplumsal örgüt, siyasi parti kuran ve yayın oluşturan sol, genel itibariyle, devlet kurumlarıyla (özellikle iktidar ve iktidar ortakları) bir mücadele içerisinde olmuştur. Kimi zaman şiddet eylemleri, kimi zaman bilimsel çalışmalar, kimi zaman fikir kulüpleri, kimi zaman edebi ve sanatsal etkinlikler ve bazı dönemlerde de yasal-siyasal zeminde mücadelesini sürdüren sol ideoloji, 1960’lı yılların görece özgürleşen ortamında gelişme imkânı bulmuştur.

Türkiye’nin siyasal hayatında çok partili döneme geçiş ayrı bir yere sahiptir. Bu geçiş ve devamında gelen 27 Mayıs 1960 Darbesi ile devam eden süreç, 1961 Anayasası’nın ilanı ile ülkede 1960-1980 diye ayrı bir dönemi başlatmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar geçen 20 yıllık dönemde sol da gelişme, fikirlerini geliştirme ve topluma entegre olma fırsatı bulmuştur. Bu çalışmanın konusu 1960-1980 yılları arasında sol ideoloji ve bu ideoloji içerisindeki sol harekettir. Çalışma kapsamında sol tanımlanmış, tarihsel süreç içerisinde sol bünyesinde gelişme gösteren sosyal demokrasi, sosyalizm ve komünizm ideolojileri açıklanmıştır. Çalışmanın ana gövdesini ise Türkiye’de 1960-1980 yılları arasındaki sol hareketler oluşturmaktadır. Bu hareketler içerisinde sol için önemli yayın organı olan Yön Dergisi, sol fikirlerin etkisiyle politize olan öğrenci eylemleri, güçlenen sermayedarlar karşısında sendikalaşan işçi sınıfları, solu yasal zeminde arayan Türkiye İşçi Partisi (TİP), devrimi zor kullanarak gerçekleştirmeye çalışan Millî Demokratik Devrim (MDD) hareketi ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin kitlelere ulaşmak amacıyla geliştirdiği ortamın solu söylemi incelenmiştir.

2.Sol İdeoloji

Bir ideolojik ve siyasal program olarak sol düşünce, kıta Avrupası’nda meydana gelen aydınlanma devrimi zamanında ortaya çıkmış, Fransız devriminin düşünce akımlarından etkilenmiş bir entelektüel geleneğe dayanır. Bu ideoloji veya entelektüel gelenek, 19. yüzyılın sonlarından, 20. yüzyılın sonlarına kadar düşünce alanında ve pratikte hâkim olmuştur (Erdoğan, 2004: 108).

Sol ideolojinin kavramsal anlamı Fransız devrimi dönemine kadar uzanmaktadır. Devrim esnasında, Fransa Ulusal Meclisi’nde üç grubun

bulduğundan söz edilmektedir: “monarşi ve soyluları destekleyen ve güçlerini azaltmak istemeyen muhafazakâr grup, hükümette sınırlı reformlar isteyen liberal grup ve mevcut düzeni kabul etme konusunda direnç gösteren radikal grup”. Bu grupların oturma düzenini belirleyen şey, Fransız Ulusal Meclisi’ndeki anayasa kabulü ve monarkın yetkilerinin sınırlandırılması gibi köklü değişiklikler hakkında görüşlerini belli eden oturma düzenidir. Meclis içerisinde, muhafazakâr görüşte olanlar monarkın sağ tarafında, radikaller monarkın sol tarafında ve liberaller merkezde oturmaktaydı. O zamandan beri, siyasi terminolojide, “sol” kavramı, hükümette ve sosyo-ekonomik düzende, radikal reformlar için, toplumun ayrıcalıklı olmayan ve ezilenlerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket eden gruplar ve hareketler anlamına gelmektedir. “Sağ” kavramı ise, kendi çıkarları nedeniyle mevcut hükümet sistemi ve sosyo-ekonomik düzen içerisinde değişime karşı olan gruplar anlamına gelmektedir. Sosyo-ekonomik ve siyasi sistemde sınırlı değişiklik vurgusu yapanlara da “merkezciler” adı verilmektedir (eGyanKosh, 2022: 221-222).

Çalışmaların büyük çoğunluğu sol, sağ, merkez ayrımına dayanarak ideolojileri üç temel kategoriye ayırmaktadır. Bu çalışmalarda, “liberalizm” merkez akım, “muhafazakârlık” sağ akım, “sosyalizm” sol akım olarak sınıflandırılmaktadır (Erdem, 2020: 48). Üç temel ideoloji olarak tanımlanan sosyalizm, liberalizm ve muhafazakârlık ideolojilerinin birbirleri arasında geçiş yaptıkları da görülmektedir. Özellikle liberalizmin konumu bu konuda tartışmalıdır; bu ideolojiyi sağ içerisinde konumlandıran görüşler mevcut olmasına rağmen, liberalizmi merkezde konumlandıran yaklaşımlar da bulunmaktadır (Fedayi, 2019: 5). Sol ise, genellikle sosyalizm ile eş anlamlı kabul edilir, çünkü sosyalizm, çalışanları yüceltmeyi ve onları işverenlerinden, yani kapitalistler tarafından gerçekleştirilen sömürüden korumayı amaçlayan bir ideoloji söylemiyle hareket etmektedir (eGyanKosh, 2022: 222).

İdeolojiler, sağ veya sol, çeşitli tarihsel oluşum aşamalarından geçerek çeşitli yapılar, türler, özellikler ortaya koymuşlardır (Erdem, 2020: 65). 19. yüzyılda liberalizme karşı örgütlenen muhafazakâr görüş ile 20. yüzyılın ilk yarısında dünyada etkisini hissettiren faşizm sağdaki tarihsel oluşumu anlatmaktadır. Bununla birlikte, önce sosyal demokrat adı altında örgütlenen sol görüş, kendi içerisinde geçirdiği bölünmeler sonucunda sosyalist ve komünist fikirlerin ortaya çıktığı ve geliştiği ideolojik yelpaze olmuştur (Demirci Güler, 2003: 17). Çalışmanın devamında, sol hareket içerisinde tarihsel oluşumun ana hatlarını bulabileceğimiz “sosyal demokrasi, sosyalizm ve komünizm” ideolojilerini ele almaktayız. Böylece, çalışmanın ana gövdesi olan Türkiye’deki sol harekete kavramsal bir temel oluşturmuş olmayı umuyoruz.

2.1.Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, demokrasinin her zaman toplumun tüm fertlerine açık olması ve sosyal dengeleri gözetmesi olarak tanımlanmıştır. İnsanlar sosyal demokrasiyi farklı değer yargılarıyla ilişkilendirmektedir ve bu da kavramı değişken hale getirmektedir. Sosyal demokrasi bu değişkenliğini muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm gibi farklı ideolojilerde ifade etmektedir. Sosyal demokrasi toplumsal boyutlar taşır, çünkü etkisi toplumsaldır ve farklı çıkar gruplarında savunulur veya reddedilir. Bilinmelidir ki, sosyal demokrasi kavramı kuramsal tartışmalarda farklı biçimlerde ele alınır, kavramın bağlayıcı bir tanımı bulunmamaktadır (Gombert, 2010: 6-9).

Sosyal demokrasi Sanayi Devrimi sonrası oluşan toplumsal düzende, siyasal ve ekonomik iktidarın sınıflar arasında barışçıl paylaşımını sağlama ve bir güç dengesinin siyasal, sosyal, ekonomik düzendeki varlığını hedefleme idealiyle ortaya çıkmış 20. yüzyıl düşüncesidir (Avcı, 1994: 3). Sosyal demokrasi, yukarıda da vurgulandığı gibi, genel bir tanımı bulunmayan bir kavramdır. Her ülke sosyal demokrasiyi taşıyan siyasal örgütlerini kendi değerlerine uygun olarak kurmuştur ve bu düzlemde siyasal faaliyetlerini yürütmüştür (Avcı, 1994: 3). Yine de sosyal demokrasinin bazı temel değerlerinden söz edilebilir; “özgürlük, eşitlik ve adalet” sosyal demokrasinin temel değerleri olarak kabul görmektedir (Gombert, 2010: 9).

Sosyal demokrasi, özellikle kapitalizmin ortaya çıkışıyla sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği gidermeyi amaçlamıştır. Demokratik sosyalizmin esaslarına dayanan bu amaç, bireylerin haklarıyla fırsatlarının çoğu zaman ancak toplumun alacağı kararlarla sağlanabileceğini ve korunabileceğini vurgulayan bir anlayışa yöneliktir. Eşitlik ve özgürlük gibi soyut değerler ancak, bireyler için düşünüldüğü zaman somut bir gerçek halini alabilmektedir. Buna bağlı olarak, sosyal demokrasi, sınıflar arası ekonomik güç farkını demokratik yöntemlerle gidermeyi amaçlamaktadır (Avcı, 1994: 4). Sanayi Devrimi sonrası oluşan toplumsal düzende, siyasal örgütlenme çabalarıyla başlayan ve genel oy hakkı mücadelesi, seçimlere katılım, parlamentoda temsil ve siyasal iktidarı ele geçirmeye kadar uzanan süreç, çetin bir toplumsal ve siyasal mücadelenin konusu olmuş, bu da sosyal demokrasiyi kaçınılmaz olarak kurulu düzen karşısında muhalif bir güç haline getirmiştir. Bu partilerin hemen hemen hepsi, zaman içinde daha radikal, sol bir konumdan, daha ılımlı, revizyonist bir konuma evrilmiştir. Ancak yine de bu partilerin büyük çoğunluğu teorik temelleri Marksizm’e uzanan işçi sınıfı hareketlerinden doğmuştur. Sosyal demokrasinin toplum analizi Marksist sınıf çatışması anlayışından kaynağını almış ve bu çatışma içinde

emekçi sınıflardan yana tavır takınmıştır. Bu bağlamda da sendikalar ve diğer meslek örgütleriyle sıkı bağlara sahip olmuştur (Kili, 1976: 221-22).

Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal demokrasinin Türkiye pratiği, kurulu düzene muhalif olma ve gerektiğinde onunla çatışma anlamında Batı Avrupa'daki örneklerinin epey gerisindedir. Bu topraklarda sosyal demokrasi, ne bir işçi sınıfı hareketi olarak ortaya çıkmış, ne de kökleri Marksizm'e kadar uzanan bir ideolojik donanıma sahip olmuştur. Tarihsel gelişiminin hiçbir evresinde devletle çatışma içine girmemiş, asla kurulu düzene (Cumhuriyet düzeni) alternatif bir yaklaşım geliştirmemiştir. Bu durum doğal olarak Türkiye'de sosyal demokrasinin ideolojik içeriği, savunduğu politikalar ve örgütlenme biçimi üzerinde etkili olmuştur.

Türkiye'de merkez sol siyasetin başlangıç noktası, 1965 seçimlerinin hemen öncesinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün bir gazeteye verdiği mülakatta partinin siyasal yelpaze içindeki konumunu "ortanın solu" şeklinde tarif etmesi olarak kabul edilmektedir. Adalet Partisi (AP) ve Nurcu olarak adlandırılan dini referans grupları karşısında konum arayışı içerisinde olan CHP böylece sol kavramını siyasi belleğine eklemiştir (Üste, 2016: 81-82). Bu dönemden sonra Türkiye siyasal yaşamı, Batı Avrupa'daki örneklerine pek benzemeyen, zaman zaman söylem düzeyinde onlara yaklaşmakla birlikte gerçek anlamda hiçbir zaman sosyal demokrat olmayan bir merkez sol siyaseti içinde barındırmıştır (Kömürcü, 2016: 93-94).

2.2.Sosyalizm

Sosyalist topluma bütün karakterini veren temel özellik üretim araçları üzerinde bulunan mülkiyetin toplumsallaştırılmış olmasıdır. Burada sosyalizm en açık biçimde toplum üzerinden anlatılmaktadır. Sosyalist toplum, kendinden önce görülen toplumlardan farklı olarak emeğe göre örgütlenmiştir. Bu nedenle insanın özgürleşmesini bütün yabancılaşma biçimlerini ortadan kaldırarak sağlar. Böylece yeni bir kültür ve yeni bir insan meydana getirir (Akdere, 2001:81).

En önemli ideolojilerden biri olan Sosyalizm, kolektif harekete, mülkiyetin ortak olmasına ve sosyal eşitliğe önem verir. Sosyalizm, modern anlamda kapitalizmin olumsuzluklarını ortaya koymayı ve ona alternatifler sunmayı amaç edinmiştir. Bu ideoloji kapitalizmi sömürü olarak görür ve bu duruma son vermenin yollarını arar. Eğer bu mümkün değilse etkisini azaltmanın formüllerini bulmaya çalışır (Uçar, 2017: 73).

Bu özellikler ortaya farklı sosyalizm düşüncelerini çıkarmıştır. Piyasa ekonomisini yıkmayı, özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı ve kapitalist sistemin yerine komünist bir sistem getirmeyi hedefleyen devrimci-radikal sosyalistler

bir ucu temsil ederken, diğere uçta piyasa ekonomisini eleştirmelerine karşı, devrimci bir tutum içerisinde olmayan, yer yer liberal ilkeleri de kabul eden ancak liberal ideallerin gerçekleşmesi için herkese eşit fırsatlar yaratmanın demokratik formüllerini öneren ılımlı sosyalistler yer almaktadır. Sosyalizm bu iki ucu içine alan geniş bir yelpaze olarak görülmelidir (Uçar, 2017: 73). Rusya’da gerçekleşen 1917 Ekim Devrimi’yle birlikte Marx’ın fikirleri Lenin’in öncülüğünde uygulama alanı bulmuş, tarihin ilk sosyalist devleti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olarak kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra dünyada sosyalist rejimler egemenlik kurmaya başlamış ve bunun bir sonucu olarak dünya kapitalist ve sosyalist blok şeklinde ikiye ayrılmıştır (Yaşlı, 2016: 53-54).

Kapitalist ve sosyalist bloklar arasındaki bu mücadele siyaset bilimi alan yazımına “Soğuk Savaş” olarak geçmiştir. Birbirleriyle doğrudan savaşmayan iki büyük devletin (Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve SSCB başka devletler ve dünyanın farklı alanlarındaki mücadelelerini ifade eden bu yeni dünya düzeni varlığını Türkiye Cumhuriyeti’nde de hissettirmiştir (Akın, 2017: 120-121). Sol akım ve özellikle sosyalizm, 1960’lı yıllardan itibaren ülke içerisinde etkinliğini arttırmaya başlamıştır (Sala, 2021: 14). 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasının (Hüseyinov, 2003: 387-388) ardından bazı düşünürler tarafından tarihin sonunun geldiği ve sosyalizmin geçerliliğini yitirdiği iddia edilmiştir. Buna rağmen, sosyalistlere göre, dünyada kapitalizm ve onun meydana getirdiği eşitsizlikler varlığını sürdürdüğü sürece sosyalist fikirler ve bu fikirler uğruna mücadele eden insanlar var olmaya devam edecektir (Yaşlı, 2016: 54).

Günümüzde sosyalizm ekonomik bir alternatif olarak güç kaybetmesine ve ciddi eleştirilere maruz kalmasına rağmen, hala en önemli siyasal ve kültürel muhalefet odağıdır. En radikal uçta konumlanmış sosyalistlerin (ideolojik yelpazenin en solu) iktidarı ele geçirdikleri Sovyetler Birliği, Çin, Doğu Avrupa, Küba, Vietnam, Kuzey Kore gibi örneklerle, ılımlı sosyalistlerin etkili olduğu ülkelerde gerçekleşen sosyal devlet uygulamaları bu ideolojinin etkili ve ciddi bir alan bulduğunu da göstermektedir. Günümüzde bu ülkelerin çoğunda sosyalizm ortadan kalkmış veya çok ciddi bir gerileme yaşamıştır. Yine de başta demokratik ülkeler olmak üzere, çok sayıda ülkede sosyalist geleneği sürdüren ve/veya sosyalist politikaları benimseyen kişiler/partiler hala en ciddi iktidar alternatifleri arasında bulunmaktadır (Erdem, 2020: 59-64; Uçar, 2017: 73).

Türk siyasal hayatında sosyalizme ayrı bir önem verilmiştir. Diğere iki temel ideoloji olan liberalizm ve muhafazakârlık alanındaki çalışmalar, sosyalizm alanındaki çalışmalarla kıyaslandığında, daha sınırlı kalmaktadır.

Öte yandan, Türkiye’de sosyalizm diğer ideolojik geleneklerle çeşitli bağlamlarda eklenmiştir ya da kendisini sol ve sosyalist olarak görenlerin bir kısmı Kemalizm, milliyetçilik, ulusalcılık ve hatta oldukça marjinal de olsa İslamcılık ile zaman zaman kesişebilmiştir. Özellikle Kemalizm ve milliyetçilik Türkiye’deki sosyalistlerin büyük bölümü üzerinde ciddi etki yaratmıştır. Bunun sonucunda evrenselci ve kozmopolit sosyalist düşüncenin, milliyetçi ve Kemalist sol düşünce karşısında ikinci planda kaldığı söylenebilir (Duman, 2015: 208-209). Sonuç itibarıyla, Türk siyasal hayatında sosyalizm, Marx’ın ideolojisinden ve Avrupa’daki sosyalizm hareketinden biraz farklı biçimde, Kemalizm ve milliyetçilik etkisi altında gelişme göstermiştir.

2.3.Komünizm

Komünizm, toplumsal ve ekonomik eşitlik ilkesine dayalı bir siyasi ideoloji ve toplumsal bir sistemdir. Bu ideoloji, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, üretim araçlarına kolektif olarak sahip olunması ve kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını savunur. Komünizmin temel amacı, sınıf farklılıklarını ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve sınırsız bir rekabet yerine iş birliğini teşvik etmek olarak özetlenebilir (Marx ve Engels, 1848).

Komünizm, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından 19. yüzyılın ortalarında geliştirilen Marksizm’in temelinde yükselir. Marx ve Engels, kapitalizmin sınıflar arası çatışmaları körüklediğine inanıyor ve bu çatışmaların sonunda proletarya olarak adlandırdıkları işçi sınıfının burjuvaziye karşı zafer kazanacağını öngörüyordu. Bu zafer sonucunda özel mülkiyetin sona ermesi, devletin yok olması ve sınıfsız bir toplumun oluşması hedefleniyordu (Tucker, 1978: 469). Komünizm, kapitalist sistemi ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kapitalizmin iki aşamalı sosyal sistem ile ortadan kaldırılacağı düşünülmüştür. Buna göre sosyalizm alt aşama, komünizm üst aşama olarak tanımlanmıştır (Gürbüz, 2022: 276).

Tanımlar ve beklentiler bunu gösterse de farklı aşamaları öngören komünizmin çeşitli ülke uygulamaları farklı sonuçlar doğurmuştur. SSCB Çin, Küba ve diğer ülkelerdeki komünist rejimler, eleştirmenler tarafından birey özgürlüklerinin sınırlanması, insan haklarının ihlali ve ekonomik sorunlarla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, komünizmin uygulaması ve etkileri konusunda geniş bir tartışma bulunmaktadır (Fitzpatrick, 2008: 231).

Komünizm kavramı ile sosyalizm kavramı genellikle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak komünizm, sosyalizmden çok daha eski bir kavram olup 1820’lere kadar günümüzde kullanılan anlamıyla hiç kullanılmamıştır. Yüzyıllar boyunca komünizm, sosyal bir sistem olarak değil, genellikle sadece

tüketim mallarındaki mülkiyetin bir grup tarafından bir havuzda toplanmasına verilen isim olarak kullanılmıştır. Thomas More’un “Ütopya”sını yayınladığı 1516 yılından sonra komünizm herkes için ortak mülkiyet fikriyle birlikte sosyal bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. 1840’larda sosyalizm günün tüm radikal hareketini itibarsızlaştırmakla tehdit eden çeşitli yazar ve tarikatlar tarafından sahiplenilince, Marx ve Engels kendi eserlerinde sosyalizm teriminden kaçınmışlardır (Gürbüz, 2022: 277-287).

Komünizm, Fransız Devrimi’nin etkisiyle oluşan fikrîsel değişimler ortamında varlık göstermeye başlayan bir ideolojidir. Bu ideoloji hemen hemen tarihin her döneminde olumsuz karşılanmış ve ağır yaptırımlarla karşılaşmıştır. Türkiye’de de komünizmin Osmanlı döneminde varlık gösterdiği bilinmektedir. Osmanlı döneminde başlayıp yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile devam eden bir anti-komünist politika mevcuttur. Komünizm, içinde bulunduğu döneme göre, saltanat düzenini ve Cumhuriyet rejimini ortadan kaldırmaya yönelik bir düşünce akımı olarak görülmüştür. Ayrıca, komünizm bütün dinlere düşman olan, aile düzenini bozucu, mülkiyet düşmanı bir tutum şeklinde tanımlanmaktaydı. Bu nedenle, komünizm düşüncesi tehlikeli bir hale gelmeden toplumdan sökülüp atılmaydı ve komünistler ise düşüncelerini topluma yaymadan izole edilmeliydi. Gerek Osmanlı Devleti gerek ise Türkiye Cumhuriyeti bu doğrultuda sert hukuksal ve siyasal önlemler almıştır (Bulut, 2019: 62-63). Çalışma içerisinde yer verdiğimiz 12 Mart Muhtırası sol hareketin bir ideolojisi olan komünizme karşı da gerçekleştirilmiştir.

Komünizmin genel özelliklerine vurgu yapılmak istenirse; komünizm ideolojisi toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmayı, özel mülkiyeti sona erdirmeyi ve iş birliği temelinde bir toplum inşa etmeyi amaçlar. Ancak, komünizmin pratik uygulamaları farklı sonuçlar doğurmuştur ve çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Ülkemizde de komünizm iktidar odakları tarafından kucaklanan bir ideoloji olmamıştır. Bu ideoloji siyasal hayatımızda varoluş mücadelesi vermiştir fakat sosyal demokrasi veya sosyalizm fikirlerini benimseyen gruplar kadar açık siyaset yapamamıştır. Ülkemizde sosyalizmin temsilcisi kabul edilen TİP ve sosyal demokrasi fikrini ortanın solu söylemine dayandıran CHP düşünüldüğünde, komünizmin bu denli büyük bir oluşumla Türk siyasal hayatında öne çıktığı söylenemez.

Türkiye Cumhuriyeti’nde “sol”, sosyal demokrasi, sosyalizm ve komünizm ekseninde gelişme gösteren bir ideoloji olmuştur. Söz konusu ideoloji veya entelektüel gelenek, Türkiye Cumhuriyeti aydınlarının zihin dünyasında da belirgin bir etki yaratmıştır. Türkiye aydınlarının zihninde beliren sol düşünce biraz çarpık (Erdoğan, 2004: 108) olarak değerlendirilse

de bu ideoloji Türkiye'nin siyasal yaşamında büyük bir yer kaplamaktadır. Özellikle 1960-1980 yılları boyunca yaşanan süreçler solu etkileme ve soldan etkilenme açısından ayrı bir öneme sahiptir. Dönemin siyasi yapısı hem sola gelişme alanı açmış hem de solun farklı fraksiyonlarının görülmesine imkân tanımıştır. Bu da, o güne kadar gizlenme durumunda olan sol hareketin açık muhalefet odağı olması konusunda alan açmıştır. Bunun bir sonucu olarak, solun diğer ideolojileri görünür hale getiren bir zıt renk halini aldığı söylenebilir.

3. Türkiye'de Sol İdeoloji: 1960-1980

Türkiye Cumhuriyeti'nde 1946'den itibaren geçilen çok partili hayat, 1960 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile kesintiye uğramıştır. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerini de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi açısından büyük darbeler almıştır. Özellikle iktidarda olan sağ partilerin bu darbeler sonrası ağır bedeller ödediği veya şapkayı alıp gittikleri (Üste, 2016: 70) bilinmektedir. Fakat askeri darbelerin yalnız sağ görüşe vurulan bir kırbaç olduğunu söylemek gerçek bir analizden uzak olacaktır. Sol akım 1961 Anayasası'nda yer alan yayın, ifade özgürlüğü, toplantı ve yürüyüş hakkı, bireysel hak ve özgürlükler, üniversitelere tanınan özerklik gibi düzenlemeler sayesinde gelişim alanı bulsa da (Tunç, 2020), 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası sol harekete de ağır bir darbe indirmiştir. 12 Mart'a giden süreçte, birçok solcu aydının (akademisyen, gazeteci, yazar, hukukçu) Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı Devrim gazetesinde yazılar yayınladıkları ve hatta orduyu devrim için göreve davet ettikleri bilinmektedir (Atabay, 2015: 223). Bu yaklaşımın bir sonucu olarak, soldaki birçok kişi 12 Mart Muhtırası'na başta umutla yaklaşmış, sağdaki bir hükümete karşı (AP'nin Demirel hükümeti) 1960 yılında gerçekleştirilen darbeye benzer bir hareket olarak algılamıştır. Ancak kısa zamanda bunun müthiş bir yanılgı olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun bir köktenci subaylar grubunun değil, o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların darbesi olduğu anlaşılmıştır (Zürcher, 2015: 371).

Muhtıradan hemen sonra, özellikle sola karşı büyük bir baskı uygulanmaya başlamış, birçok sol görüşlü aydın ve vatandaş tutuklanmıştır (Erdem, 2018: 659). Binlerce solcu kovuşturulmaya uğramıştır ve partizan sol gruplar şiddet yoluyla bastırılmıştır (Doğan, 2018: 165). Ordu artan şiddet ve karışıklık ortamında, zayıf bir Erim Hükümeti'nin varlığından da beslenerek sola karşı tam bir insan avı başlatmıştır. Özellikle, Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) üyeleri İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırp öldürdükten sonra, sola karşı baskı daha da ağırlaşmıştır. Aralarında birçok seçkin aydının (yazarlar, gazeteciler, profesörler), TİP'in bütün önde

gelen üyesinin ve birçok ünlü sendikacının bulunduğu 5000 civarında kişi tutuklanmıştır. Gerek hapisanelerde ve gerekse Milli İstihbarat Teşkilatı’nın (MİT’in) laboratuvar denilen işkence odalarında işkence yapıldığına dair söylentiler yaygınlaşmıştır. Üstelik solun bu şekilde bastırılmasında ordunun da finansman ve silah sağlayarak rol oynadığı söylentiler arasında yer almıştır (Zürcher, 2015: 372). Devlet güçlerinin ordunun etkisiyle sol üzerinde kurduğu baskı ve şiddet parlamentodaki zayıf duruşun da yansımasıyla söylentilerin eyleme dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Sonuçta tarih sayfaları 06 Mayıs 1972’de idam kararı Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından onaylanan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi solcu isimlerin akıbetini kaydetmiştir.

1970’ler boyunca 1961 Anayasası’yla topluma kazandırılan özgürlükler kısıtlanmaya devam etmiş, birçok aydın (her kesimden akademisyen, gazeteci ve sendikacı ile basın mensubu) yargılanarak hapis cezalarına çarptırılmıştır (Atabay, 2015: 225-226). Bu dönemde hapisneden kaçanlar, sol ve sağcıları kaçıranlar, gayri meşru cinayetler, hukuksuz güvenlik uygulamaları, artan ordu baskısı ve sol-sağ şiddeti ve istikrarsız hükümetler, uzlaşmadan uzak tavır sergileyen siyasetçiler ülkeyi yaşamayı zor bir hale getirmiştir. Kısa ömürlü hükümetler, Kıbrıs eksenli ve haşhaş merkezli dış politik sorunlar, artan ekonomik bunalım halk üzerinde bir başka baskıyı oluşturmuştur (Üste, 2016: 90-91; Karataş, 2022; Gürel, 2006; Ersan, 2020). İşte tüm bu kaotik ortam 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi için uygun şartları oluşturmuştur (Dursun, 2007: 422).

1960’lı yıllara damgasını vuran ideolojik atmosferin oluşumunda Yön Dergisi, TİP, devrimci gençlik ve işçi hareketi gibi sol fikirler etkili olmuştur. Ağırlıklı olarak üniversitelerde görülen öğrenci hareketinin giderek devrimci bir hal alması, işçi sınıfı hareketindeki yükseliş ve TİP’in parlamento’ya girişi ile sosyalist düşüncenin meşru siyaset alanına çekilmesi ve bu alandaki etkisini arttırması, Yön Dergisi ile sol fikirlerin kendisini ifade edebileceği zeminleri bulması sol hareketin gelişimini sağlamıştır. Yön Dergisi, TİP, işçi ve öğrenci hareketlerinin yarattığı siyasi atmosfer dönemin CHP’sinin savunucusu olduğu ortamın solu düşüncesine beslenme alanı açmıştır. CHP bu grupların etkinliği sayesinde ortamın solu açılımının içini doldurma imkânı bulmuştur (Kömürcü, 2016: 101). Çalışmanın devamında, sola entelektüel alan açan Yön Dergisi, sol harekete meşru siyasal zemin kazandıran TİP, 1960’ların sonlarında rüzgâr gibi eserek toplumu ve siyaseti yönlendiren gençlik, öğrenci ve işçi hareketleri, sosyalizmi siyasal zeminin dışında arayan ve devrime vurgu yapan MDD hareketi, CHP tarafından ortaya atılan ortamın solu söylemi ele alınacaktır.

3.1.Yön Dergisi

27 Mayıs hadisesi ve sonrasında oluşan ortam sol fikirlerin kamuoyunda tartışılmasına imkân vermiştir. İkinci Cumhuriyetle birlikte sol akımı savunan fikir insanları görüşlerini ifade edebilecekleri mecralar bulmuştur. Yön Dergisi, sol fikirlere sahip bu aydın kesimin görüşlerini dile getirdiği yayın kuruluşu olarak 1960'ların en önemli ve yalnız kâğıt üzerinde olmakla kalmayan akımı haline gelmiştir. 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan Yön Dergisi, tabu haline getirilmiş birçok konuyu tartışmaya açmıştır (Dikici, 2009: 162-163). Bu dergide yayınlanan yazılar Yön Hareketi, Yön Düşüncesi ve Yön Çevresi gibi kavramların da Türk siyasal hayatına girmesine neden olmuştur.

Sosyalizm anlayışının 1960'taki fikri kaynağını "Yön Düşüncesi" oluşturmaktaydı. Yöncüler olarak adlandırılan aydınlar, sosyalizmin topluma nüfuz etmesinde önemli rol oynamışlardı (Doğan, 2018: 161). Toplumsal ve siyasal gelişmede devrimci rolü oynayacak "zinde güçler" ve "ara tabakalar" tezini savunan Yöncüler, Türkiye'nin temel üç sorunundan söz etmekteydi. Onlara göre Türkiye'nin en önemli üç sorunu "bağımsızlık, kalkınma ve demokrasi"ydi (Atabay, 2015: 223). Ayrıca Yön Dergisi'nin bir başka önemi, o güne kadar partiler üstü bir konu olarak görülen dış politika meselelerinin tartışmaya açılmasını sağlamasıdır. Bu tartışma ortamının Türkiye dış politikasında 1960'lı yılların ortasında başlayan değişim arayışlarını da etkilediği düşünülmektedir (Dikici, 2009: 163).

Yön Dergisi, Soğuk Savaş'ın etkilerini en şiddetli hisseden ve kamuoyunun sol ile alakalı tartışmalara kapalı olduğu, rejimin bu türden fikirlere tahammülsüz davrandığı bir ülkede sosyalizm kelimesini sayfalarında hiç çekinmeden kullanan, solu ve onla ilgili değerleri popülerleştiren bir yayın olmakla övülen bir dergiydi. Dergi yayın hayatını sürdürdüğü 1960'lı yıllar boyunca, sayfalarını dönemin neredeyse tüm solcu kalem erbabına açmıştı. Yazar profili solun neredeyse 1960'lardaki bütün belli başlı akımlarını ve anlayışlarını temsil edecek nitelikteydi. Derginin kamuoyunda sahip olduğu etkiyi anlamak için bakılabilecek önemli bir referans derginin ilk sayısında çıkan "Yön Bildirisi"ne imza atıp desteklemiş olanların listesiydi. Liste dönemin üst düzey bürokratlarını, siyasetçileri, tanınmış akademisyen, yazar ve sanatçıları, subay, öğretmen, memur gibi mesleklerden insanları içermekteydi (Doğan, 2018: 161).

Yön Dergisi yayın hayatına başladığı bildirisinde sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmanın yegâne yolunun hızlı ve planlı bir kalkınmadan geçtiğini vurgulamıştır (Dikici, 2009: 164). Bir "kalkınma felsefesi" yaratmak gerektiğini savunan Yön Bildirisi

(Doğan, 2018: 161) Őu cümlelerle baŐlıyordu: “Atatürk devrimleriyle amaç edilen çağdaŐ uygarlık seviyesine ulaŐmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaŐatmanın, sosyal adaleti gerçekteŐirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerinde oturtmanın ancak, iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihsal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.” (Yön, 1961). Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlarını çözmek için tek yolunun önce iktisadi açıdan kalkınmak olduğunu düşünün Yöncüler, devletin merkezi bir rol oynayacağı, planlamacı, sanayileŐmeyi merkezine alan, milli kalkınmacı bir çözüml yolu öneriyorlardı. Yön Hareketi, az gelişmişliğin temel nedeni olarak gördükleri Batılı emperyalist güçler, onların ülke içindeki gayri-millî işbirlikçileri ve feodal güçler dışında, memleketin geri kalan bütün sosyal sınıflarını ve güçlerini söz konusu kalkınma hedeflerini gerçekteŐirmek için bir araya gelmeye davet ediyordu (Doğan, 2018: 161-162).

Yön Çevresinin önde gelen ismi Doğan Avcioğlu, Türkiye’de çok partili rejimin kurulmasından sonra, bütün genel seçimlerin tutucular bloğunu iktidara taŐıdıđını iddia etmekteydi. Üstelik, bu tutucu hükümetler hiçbir şekilde ülkenin acil sorunlarına çözüml üretmek konusunda yeterli olmamışlardı. Avcioğlu’na göre, tutucuların denetimi altındaki bir parlamento yalnızca hâkim sınıfların çıkarlarını savunabilirdi. Yön Çevresi, gelişmemiş ekonomik ve sosyal yapıların ve ülkenin içinde bulunduğu koŐulların ilerici çevrelerin seçimle iş başına gelmesine olanak vermeyecek düzeyde olduğunu savunmaktaydı. Bu geri kalmışlık yalnızca tutucuların çıkarlarına yaramaktaydı. Yön grubu için okuryazarlık oranının çok düşük olduğu bir ülkede seçmenler “egemen sınıfların (toprak ağaları, işbirlikçi burjuvazi) ideolojik ve politik hegemonyası altındadır; bağımsız hareket edemezler ve tutucular tarafından kolaylıkla manipüle edilebilirler”. Avcioğlu bu konuda Őunları söylüyordu: “(Tutucu güçler), kurulu düzenin temsilcileri olarak, kendi çıkarlarına uygun görüş ve inançları toplum çoğunluğuna kabul ettirmişlerdir. Yüzyıllardan miras görüş ve inançlar, onların yararına işlemekte ve yığınlar, bu tutucu güçlerin ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır.” Oysa Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler gelişebilmek için radikal bir rejim değişikliğine, bir tür devrimci kırılmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle, devrimciliği değil tutuculuğu kolaylaŐtıran parlamenter sistem gelişmeye çalışan bir ülke için uygun değildir (Doğan, 2018: 162).

Doğan Avcioğlu tarafından çıkartılan Yön Dergisi, Türkiye’yi az gelişmiş ülke olarak sınıflandırmaktaydı ve bu biçimde, az gelişmiş ülkelerde ancak ilerici ara tabakaların öncülüğünde gerçekteŐecek bir milli demokratik devrim yoluyla toplumun sosyalizme evrilebileceğini vurgulamaktaydı (Duman, 2015: 214). Özetle, Yön Dergisi, 1960’lı yıllarda Türk solu için olduğu

önemli bir platform olmuştur. Bu dergiyi, öteki sol dergilerden ayıran husus, yazar kadrosunda dönemin önemli sosyalist isimlerine yer vermesidir. Ayrıca geniş bir okur kitlesine sahip olan Yön Dergisi, yayın hayatı boyunca sol çevreler ve bu çevreler içerisinde gelişen farklı fikirlere dayanmıştır. Bu fikirler Yön Dergisi'ndeki görüşlere dayanılarak veya bu fikirlere karşıt olarak oluşturulmuştur. Yön Dergisi, Demokrat Parti (DP) döneminin sosyalist ve Kemalist görüşlerinin eklenmediği bir platform olarak (Sala, 2021: 19) 1967 yılına kadar görev yapmıştır. Derginin yayın hayatı 30 Haziran 1967'de, 222. Sayısıyla son bulmuştur (Dumrul Uygur, 2020: 190).

3.2. Türkiye İşçi Partisi

İşçi sınıfının güçlü ve örgütlü bir toplumsal kesim olarak Türkiye'deki değişim dinamiklerini etkileme gücü göstermesi 1960'tan sonra olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan düzende, dünyanın geri kalanında yaşanan hızlı nüfus artışına ve değişen ekonomik politikalara benzer biçimde Türkiye'de de toplumsal değişimler görülmüştür (Köylü, 2016: 167). 1950'li yıllarda başlayan göçler sonucunda artan kentsel nüfus, sanayileşmeye bağlı olarak Türkiye'nin batısında (İstanbul, İzmir gibi şehirler) yoğunlaşan sanayi bölgelerini ortaya çıkarmıştır (Köylü, 2016: 168). Ekonomik hayatın geliştirilmesi için uygulanan politikalar sonucunda oluşan sanayi ve ticaret çevreleri 1950'li yıllardan itibaren güçlenmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak, Türkiye'de işçi sayısında belirgin bir artış meydana gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak, daha iyi çalışma koşulları arayışına giren ve sahip oldukları hakları korumayı amaçlayan işçiler örgütlenme yoluna gitmiştir (Dumrul Uygur, 2020: 23).

1960'lı yıllara gelindiğinde işçi sınıfı ve köyden kente göç ederek özel sektörde emek gücü veren kişi sayısı azımsanamayacak düzeye ulaşmıştı. Çehresi ve sosyolojisi değişime uğrayan kentlerde siyasal alan çeşitlenmeye başlamıştı. Bu durum, toplum içerisinde farklı siyasal örgütlenmelerin görülmesine ortam hazırladı (Sala, 2021: 19). Böyle bir ortamda, sendikacılara göre, işçi sınıfının ve köyden kente göç edenlerin oyları tüm diğer siyasi partilere giderek heba olmaktadır. Siyasi partiler işçileri savunmamaktaydı, hatta onları aldatarak, oylarını siyasi çıkarlarının içerisinde eritmekteydi. Bu nedenle, işçiler bir araya gelip örgütlenmeli, siyasi parti kurup seçimlere katılmalı, bu yolla meclise kendi milletvekillerini gönderip, haklarını savunmalıydı. Bu amaçla, çoğunluğu özel sektörde örgütlü olan, CHP'ye herhangi bir yakınlık duymayan, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TÜRK-İŞ'in) partiler üstü sendikacılık anlayışına da katılmayan bir grup sendikacı, 13 Şubat 1961 tarihinde, bir araya gelerek Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ni kurdu (Ünsal, 2002: 78).

TİP birçok sendikacı, yazar, düşünür ve gazeteciyi bünyesinde toplamıştı. İbrahim Güzelce, Şaban Yıldız, Kemal Nebioğlu, Kemal Türkler gibi 12 sendikacının yanında, Avni Erakalın, Mehmet Ali Aybar, Mehmet Ali Arslan, Şaban Yıldız, Behice Boran gibi sol için önemli kişilerin partideki varlığı da dikkate değerdir. Avni Erakalın genel başkanlığında kurulan parti, sonraki yıllarda Mehmet Ali Aybar ile daha çok anılmıştır. Prof. Sadun Aren, Çetin Altan, Niyazi Ağırnaslı, Şaban Erik, Yahya Kanbolat, Sait Çiltaş, Yalçın Cerit, Adil Özkol, Turgut Kazan ve Can Açıkgöz gibi sosyalist düşüncenin birçok simge ismi TİP’te yer aldı (Yücel, 2006: 40). Kemalist kalıbın açıkça dışında konumlanarak kurulan ilk siyasi parti TİP olmuştur. Parti sendikacılar tarafından kurulmuştu fakat faaliyette kaldığı süre boyunca, partinin etkin ve sürükleyici üyesi, yazar, hukukçu ve eski öğretim üyesi Mehmet Ali Aybar olmuştur (Zürcher, 2015: 358).

TİP 1965 seçimleri ile TBMM’ye 15 milletvekiliyle girmeyi başardı. Parti programında 1961 Anayasası’na ve bu yasanın ilkelerine bağlılığını belirten TİP, halk oyuyla iktidara gelip, halk oyuyla iktidardan gitmeyi de vurgulamaktaydı. TİP’in parlamentoya girişi hem sol çevrelerce hem sağ çevrelerce tartışma yarattı. TİP ile seçilen ve parlamentoda temsil hakkı elde eden millet vekillerinin hiçbiri işçi değildi. 15 milletvekilinin 3’ü sendikacı, geriye kalanı aydın kimselerdendi. Sağ kesim ise TİP’i, ülkeyi kızıl bir ihtilale sürüklemekle görevli kimseler olarak tanımlamaktaydı. Bir grup sol aydına göre ise sosyalistlerin parlamentoya girmesi son derece önemliydi. Aslında sol kesimlerinde, sağ kesimlerinde TİP’e cephe almasının temel nedeni, bu partinin Türkiye’nin sorunlarının çözüm yerinin TBMM olduğunu göstermesiydi (Atabay, 2015: 212). Nitekim TİP sosyalist bir parti olduğunu kuruluşunun ilk dönemlerinde (1964’te bile) programında açıkça dile getirmemişti. O dönemlerde TİP kendisini “emekten yana planlı devletçilik” modelini savunan sol bir parti olarak tanımlıyordu (Akşin, 2007: 266). Öte yandan, Doğan Avcıoğlu çıkardığı Yön ve Devrim Dergileriyle TİP’in ortaya attığı sosyalist devrim stratejisini açıkça eleştirmekteydi. Avcıoğlu’na göre Türkiye’ye özgü koşullara ve ilişkilere göre Türkiye’ye özgü bir sosyalizm modeli üzerinde durulmalıydı (Duman, 2015: 214).

Zürcher (2015: 358)’e göre, TİP’i Türk siyasal hayatında ve sol hareket içerisinde önemli bir yere oturtan unsur bu partinin siyasi gücü veya topladığı oylar değildi. Bu partinin önemi daha çok, seçimlerde yarışan gerçek ideolojik temele sahip ilk parti olmasında yatıyordu. Varlığıyla, öteki partileri ideolojik açıdan kendilerini daha açık seçik tanımlamaya da zorladı. Bu parti 1960’lı yıllarda çok sayıda entelektüel gencin desteğini almıştır. Ayrıca TİP sonraki yıllarda birçok gruba bölünecek olan sol hareket için bir laboratuvar işlevi de görmüştür. Bunlardan en göze çarpanı, Türkiye Komünist Partisi’nin önemli

kadro üyelerine yasal bir yuva görevi görmesiydi. Yine de TİP'i komünist cephe örgütü diye adlandırmak da aşırı bir yorum olurdu.

Ancak, TİP beklediği değişimi yasal zeminde bulamayacağını kısa zamanda anlamıştır. Seçim yasalarının da etkisiyle legal siyasetteki etkisini kaybetmeye başlayan TİP, zayıf bir görünüme bürünmüştür. 1969 seçimleri TİP açısından tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu zayıflama illegal sol örgütlenmelere zemin oluşturmuştur. İktidarı parlamento dışından, kısa yoldan elde etmek isteyen sol gruplar örgütlenmelerini arttırmaya başlamıştır. Bu durum karşısında, sağ örgütlenmeler de artmaya başlamıştır. Öğrenci olaylarının da sahneye çıkması ve artmasıyla bağlantılı olarak, toplum hızlı bir kutuplaşmaya doğru gitmiştir (Atabay, 2015: 211; Köylü, 2016: 171).

TİP 1969 seçimlerinde yalnız 2 milletvekiliyle TBMM'ye girebilmiştir. Bu durum partideki görüş ayrılıklarının belirgin şekilde dile getirilmesine ve eyleme dönüşmesine neden olmuştur. Mehmet Ali Aybar gibi TİP'in bazı öncüleri aıdat ödemedikleri şeklinde sudan gerekçelerle disiplin kuruluna sevk edilmeye başlamış, bu da istifaları tetiklemiştir. TİP'den ayrılarak kendi örgütlenmelerini oluşturan çeşitli gruplar toplumda artan şiddetin de sebebi olmuştur. Parti içerisindeki hesaplaşmalar sürerken, Anayasa Mahkemesi, 20 Temmuz 1971 tarihinde TİP'in kapatılmasına karar verdi ve parti kapatıldı. 30 Nisan 1975 tarihinde yeniden faaliyete geçene değin parti kapalı kaldı. 1975 yılında TİP, Behice Boran tarafından tekrar açıldı (Yücel, 2006: 40).

3.3.Devrimci Gençlik ve İşçi Hareketi İle Öğrenci Olayları

1960'ların üçüncü dönemi olan 1968-1971 dönemi hem ekonomik krizin yarattığı zorluklar hem de hâkim unsurların solun yükselişine karşı yürüttüğü kampanyanın etkisiyle, şiddetlenen sınıflar mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadelede, sol unsurlar, Anayasa'nın sağladığı demokratik hakları giderek daha etkin bir şekilde kullanmaya başlamış ve göz ardı edilemeyecek bir direnç oluşturmuşlardır. 1961 Anayasası'nın çoğulcu yapısı sol söylemleri ve örgütlenmeleri arttırmış, bu gelişme beraberinde üniversite olaylarına ve işçi hareketlerine hız vermiştir (Köylü, 2016: 170).

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde solda parlamento dışı unsurlar da etkinlik göstermekteydi. Nüfus içerisinde oranı artan ücretli sınıf, giderek radikalleşirken, bu sınıflar arasındaki sendikalaşma oranı da artmaktaydı. İşçiler toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi haklar elde ederken, sendikal mücadelenin bir sonucu olarak sanayi sektöründe çalışan işçilerin reel ücretlerinde %50'lik artışlar gözlenmekteydi. Bu dönemde, işçi hareketleri içerisindeki en önemli kırılma TÜRK-İŞ'te meydana gelen bölünme olmuştur (Köylü, 2016: 170). TÜRK-İŞ'ten ayrılan bir grup sendikacı 1967 yılında

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nu (DİSK) kurdu. İşçi sınıfı ve sendikal hareket içerisindeki radikalleşmenin zirve noktası ise 15-16 Haziran 1970 tarihinde, sendikalar mevzuatında çalışanlar aleyhine gerçekleştirilmek istenen değişikliklere karşı yapılan kitlesel protestolar oldu (Doğan, 2018: 160). 15-16 Haziran 1970 tarihlerinde DİSK’e yönelik bu yasa tasarısını protesto eden işçiler İstanbul’da gösteriler yaptı ve her şeyi durdurdu. Bu durum 1970’li yıllarda tırmanışa geçen olayların tetikleyicilerinden oldu (Akşin, 2007: 268).

Türkiye’de genç kitlenin ideolojik duruşu 1950’li yıllardan itibaren dramatik bir değişim sürecine girmişti. 1960’lı yıllarda genç kitle, darbe sonrası oluşan yeni politik ortamda hiç olmadığı kadar ulusal kalkınma, sosyal eşitsizlikler ve ülkenin dış politika konularıyla ilgilenmeye başlamıştı. Vietnam Savaşı veya Latin Amerika’daki gelişmelere benzer uluslararası meseleler gençlik hareketinin ilgi alanına girmektedir. Hükümetleri yalnız kendi sorunları nedeniyle değil, bu tür ulusal ve uluslararası gündemler nedeniyle de sık sık eleştirmektedirler. Öğrencilerin talepleri arasında üniversitede reform ve eğitim olanaklarının iyileştirilmesi de vardı. 1960’lı yıllarda politikleşen öğrencilerin çok önemli bölümü sol ideolojiye sempati duymaktaydı ve bu öğrenciler, sistemde köklü bir değişim talep etmekteydi (Örnek, 2016: 95).

1960’lı yıllarda öğrencilerden ve entelektüellerden oluşan yeni bir solun gelişme göstermesi, yalnız Türkiye Cumhuriyeti’ne özgü bir durum değildi (Zürcher, 2015: 369). Avrupa’da başlayan 1968 Öğrenci Olayları’nın Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki etkisi anti-emperyalist, anti-Amerikancı ve ulusal tam bağımsızlık parolası şeklinde kavramlaştırılmıştır. Özellikle, üniversite öğrencileri arasında geniş yayılım alanı bulan bu sol hareketler, 1960’ların ikinci yarısından itibaren Türkiye’deki siyasetin de belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir (Börklüoğlu, 2019: 90).

Aslında öğrenci hareketi, 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren radikalleşmeye başlamıştı fakat bu şiddet içermeyen bir radikalleşmeydi. Çeşitli anketler düzeyinde akademik çalışmalara konu olmaktan öteye geçmeyen öğrenci hareketleri ve öğrencilerin siyasete katılım istekleri oldukça zayıf olarak değerlendirilmekteydi. 1960 Darbesi’nin ilk yıllarında üniversite öğrencilerinin siyasi katılıma kuşkuyla yaklaştıkları; bunun dışında, üniversitelerdeki eğitim uygulamalarından memnun oldukları çeşitli çalışmalarla ortaya koyulmuştu. Fakat bu tam doğruyu yansıtmayan bir bakış açıydı (Örnek, 2016: 94, 96) ve öğrenci hareketlerindeki politik radikalleşme kendisini 1960’lı yılların ikinci yarısında göstermeye başladı (Atay, 2019: 152). TİP’in 1965 seçimlerinde elde ettiği 15 milletvekilliği başarısının

tekrarlanma ihtimali olmadığına inanan sol hareket ve buna bütünleşmiş öğrenci grupları, değişimin parlamenter yollardan gerçekleştirilemeyeceğine inanmaya başlamıştı. Bundan sonra, yasal siyaset zemininin kısıtlılığı gözlemlendikçe, gençlik gruplarının farklı mücadele stratejilerini seçenek olarak değerlendirdikleri bir döneme girildi. Öğrenci gruplarının Küba ve Çin'deki devrimci dönüşümlerin etkisiyle, Latin Amerika ve Asya'daki silahlı grupların eylemlerinden etkilendikleri söylenebilir. Bu grupların benzer stratejileri Türkiye'de uygulamak yönünde bir tartışma ortamı oluşturdukları görülmektedir (Örnek, 2016: 95). Bu tartışmalar 1960'ların ikinci yarısında öğrenciler tarafından kurulan fikir kulüplerinin gündeminde de ele alınmaya başladı.

1960'lı yılların ikinci yarısında öğrenci örgütlenmeleri genişleyerek artmaktaydı. TİP'in sempatisini alan öğrenciler tarafından, Fikir Kulüpleri Federasyonu adı altında bir yapılanma üniversitelerde faaliyet göstermeye başlamıştı. Bunun yanında, 1969 yılında kurulan Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (DEV-GENÇ), tüm dünyada etkisini gösteren 1968 öğrenci hareketlerinin Türkiye'deki yansıması olarak karşımıza çıkmıştır (Börklüoğlu, 2019: 13).

Öğrenci hareketi içerisinde fikir kulüplerinin önemli bir anlamı olduğundan söz edilmeli. Tüm büyük üniversitelere yayılan fikir kulüpleri içerisinde en çok bilineni, (eski imparatorluk Mülkiye'sinin devamı olan ve Türkiye'nin üst düzey devlet memurlarının yetiştirildiği) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki kulüptü. Burada, İşçi Partisi liderlerinden Prof. Sadun Aren, yön verici bir etkiye sahipti. 1960'ların ortalarında bu kulübün ve diğerlerinin yönetimine TİP'in öğrenci eylemcileri hâkim olmuş, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nu da bu gruplar kurmuştu (Zürcher, 2015: 369). 1968 yılına gelindiğinde, devrimci değişimin ancak bir aydınlar ve subaylar koalisyonuyla gerçekleşebileceğini düşünen Milli Demokratik Devrim akımı, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun yönetimine hâkim oldu ve bu federasyonu (kısa adıyla) Dev-Genç örgütüne dönüştürdü (Zürcher, 2015: 370).

Bir yandan güçlenen ve radikalleşen öğrenci hareketleri, diğer yandan militanlaşan işçi hareketleri, bunlara ek olarak, bu gruplara karşı devletin güvenlik güçlerinin yetersiz kaldığı gerekçesiyle devreye giren ve devletin resmi güçleriyle birlikte şiddet kullanmaktan çekinmeyen sağcı militanlar (Örnek, 2016: 95), ülkeyi bir şiddet ve kargaşaya sürüklemekteydi. İşçiler 1970 yılında DİSK'e yönelik bir yasa tasarısını protesto ederken, öğrenciler partizan eylemler içerisine girmişlerdi. Bankalar soyuluyor, Amerikalılar kaçırılıyordu. Deniz Gezmiş'in de içerisinde bulunduğu bir grup solcu genç 4 ABD'li subayı kaçırdıca üniversiteler savaş alanına dönüştü. Özellikle,

güvenlik güçlerinin Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nde kaçırılan subayları aramak istemesi, bu üniversiteyi savaş alanına çevirdi. Tüm bu karışıklık ve şiddet ortamında, takvimler 12 Mart 1971’i gösterdiğinde ordu yönetime bir Muhtıra verdi ve Demirel hükümeti istifa etti (Akın, 2019: 389; Akşin, 2007: 268).

3.4. Milli Demokratik Devrim Hareketi

1960’ların diğer önemli bir radikal sol oluşumu, haftalık Türk Solu Dergisi etrafında şekillenmeye başlayan, Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketiydi. Haftalık Türk Solu yayımına eşlik eden aylık Sosyalist Aydınlik Dergisi MDD’nin görüşlerinin yayılmasına katkı sağladı. MDD çevresi, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede, temel mücadelenin emperyalizm ve feodalizme karşı yürütülmesi gerektiğini savunuyordu. Proletarya bir sınıf olarak çok güçsüz olduğundan devrimci değişim toplumun tüm sömürülen kesimlerinden oluşacak (içinde aydınlar, subaylar ve milli burjuvazinin de yer alacağı) geniş bir milli cephe tarafından gerçekleştirilebilirdi. Toprak ağalarına ve komprador burjuvaziye karşı gerçekleştirilecek bu devrim sosyalist değil milli ve demokratik bir karaktere sahip olacaktı. Sosyalizm, ancak bu milli ve demokratik hedefler gerçekleştirildikten sonra ulaşılabilecek başka (ve henüz uzak) bir aşamaydı (Doğan, 2018: 162).

MDD fikrine göre; devrim, sosyalist değil, demokratik olmalıdır. Bunun nedeni, ülkeyi sosyalizme hazırlamak için acilen yerine getirilmesi gereken işler olmasıdır. Dış ticaretin millileştirilmesi, banka, sigorta gibi kurumların ve büyük işletmelerin devletleştirilmesi, geniş toprak mülkiyetine son verilerek köylünün tefecilerden kurtarılması, ülkenin askeri anlaşmalardan ve üslerden arındırılması, demokratik devrim fikrinin temel görevleridir. Demokratik devrim yoluyla bağımsızlık sağlandıktan sonra, sosyalist devrime sıra gelecektir (Dumrul Uyar, 2020: 192-193). MDD çizgisini takip edenler arasında milliyetçilik, kalkınmacılık, Kemalizm ve kendimize özgü yol arayışı şeklindeki dört temel görüş kabul görmekteydi (Duman, 2015: 214). İşte MDD’nin varılacak son noktada görülen sosyalizmi bu fikirlere bağlılıkla mümkün olabilirdi.

1970’li yıllarda sol içerisinde ortaya çıkan silahlı grupların neredeyse tamamı MDD’nin görüşlerinden etkilenmiştir (Sala, 2021: 22). Zürcher (2015: 370) “1970 yılından itibaren etkinlik alanını genişleten MDD içerisindeki bir grup köktencinin”, silahlı propagandanın (yani terörist saldırıların) ve silahlı gerilla (düzensiz çete) mücadelesinin devrimi getirebileceği kararına vardığını ifade etmektedir. Bu idealle kurulan Türkiye Komünist Partisi (TKP-ML), Türkiye işçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO),

Deniz Gezmiş'in Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Mahir Sayan'ın Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) öncülüğündeki gruplar ülkede istikrarsızlığı hedefleyen bir terör mücadelesini veya kent gerilla savaşını başlattı (Zürcher, 2015: 370-371).

3.5.Ortanın Solu

1960'lı yıllar CHP'nin yeni bir politik kimlik arayışına girdiği yıllar olmuştur. Dönemin genel başkanı İsmet İnönü tarafından 1965 genel seçimleri öncesinde ortaya atılan ortanın solu fikri, CHP'nin siyasi düzlemdeki konumunu netleştirmek adına ilk kez zikredilmiştir. "Ortanın solu" kavramı, her ne kadar 1960'larda TIP'e karşı yükselmekte olan yoğun ilgiyi yeniden CHP'ye çekmek adına siyasi bir manevra gibi görünse de başta Bülent Ecevit olmak üzere pek çok genç CHP'li siyasetçi tarafından fazlasıyla benimsenen bir söylem hâline gelmiştir (Börklüoğlu, 2019: 96-97). 1965 seçimleri öncesin yeni bir açılım olarak ortaya atılan ortanın solu söylemi seçimlerde amaçlanan başarıyı getirememiştir ve bu da daha önce fısıltılar halinde olan muhalif partililer tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ortanın solu fikrine karşı çıkan 47 milletvekili ve senatör partiden ayrılarak, Turhan Feyzioğlu önderliğinde Güven Partisi'ni (GP'yi) kurmuştur (Zürcher, 2015: 367).

Demokrasi ve Anayasa kavramlarını özellikle vurgulayan ortanın solu fikri, 1965 seçimleri öncesinde, İsmet İnönü'nün bir gazeteye verdiği mülakatın ardından, merkez sol ideolojinin Türkiye'de etkili olmaya başlamasına ortam hazırladı (Kömürçü, 2016: 94). Bu sayede CHP, kendisini diğer sosyalist hareketlerden ayrı tutma, sağ siyasetin de kendisine yapıştırdığı komünizm yaftasından kurtulma amacı taşımıştır. 1961 Anayasası'nı sahiplenme ve anayasanın öngörmüş olduğu reformları parlamenter demokrasinin sınırları içerisinde gerçekleştirme iddiası ortanın solu düşüncesinin ortaya çıktığı tarihten itibaren temel referans noktası olmuştur (Börklüoğlu, 2019: 98).

Aslında CHP'nin ortanın solu söyleminin önemi, sosyal demokrasi anlayışının Türkiye'ye özgü yorumunu Türk siyasal hayatına kazandırmış olmasıdır. Böylece CHP merkez solda konumlanarak, salt işçi sınıfı veya Marksist tabanı hedeflemekten uzak bir duruş sergilemiştir. Ayrıca, tekrar vurgulanmalıdır ki, merkez solun Türk siyasal hayatındaki ideolojik etkisi CHP'nin ortanın solu söylemiyle başlamıştır (Kömürçü, 2016: 94). Hiç şüphesiz bu kavrama karakteristik özelliğini veren CHP'nin sol akıma getirdiği, Türkiye'ye has yorumdu. Bu yorum sosyal demokrasi veya bir diğer söyleme şekliyle demokratik sol kavramının ülkemizdeki alanyazına kazandırılmasına katkı sağladı (Akşin, 2007: 266) ve 1960'ların sonları ile 1970'lerde demokratik sol tartışılmaya başladı.

Türkiye’de sol çok aktörlü ve çok sesli bir görünüme sahiptir. TİP’e sendikacılar tarafından getirilen eleştirilerden, MDD görüşünü Türkiye’nin toplumsal ve siyasi şartlarına uygun bulmayanlara; radikal öğrenci hareketlerini eleştirenlerden, siyasi olarak etkinliği bulunan solcuları işçileri temsil etmemekle suçlayanlara kadar birçok sol bulunmaktaydı. Nitekim 1970’lere gelindiğinde Türkiye’de sol birçok örgütlü yapıya bürünmüştür. Türkiye solunun kendi içindeki tartışma ve rekabet ortamı dışarıya karşı gerçekleştirilen eylemlerden daha fazla enerji kaybına yol açmıştır (Duman, 2015: 215).

1970’lerin ikinci yarısı 12 Eylül Darbesi’ne giden sürecin taşlarını döşeyen sağ-sol çatışmalarına sahne olmuştur. Bu dönemde yaşanan adı konmamış bir tür iç savaş durumu, sonuçsuz kalan çatışmalar, bir şekilde bütün grupların ortak başarısızlığı vb. gibi olgular 12 Eylül 1980’deki darbenin fiziksel şiddetiyle birleşince Türkiye solu büyük bir çöküntü yaşamıştır (Duman, 2015: 215). 12 Eylül Darbesi ile sol bütünüyle sindirildi. Zaten, kendi içerisinde iyiden iyiye bölünmüş olan sol hareketin toparlanması güç görünmekteydi (Sala, 2021: 23).

27 Mayıs 1960 Müdahalesi Türkiye’nin tarihsel belleğine birçok yeni kurum ve kuruluş ile anlayışları eklemiştir. “Sosyal devlet anlayışını, toplu sözleşme ve grev hakkını, çoğulcu anlayışı, Anayasa Mahkemesi’ni, Yüksek Hakimler Kurulu’nu, Devlet Planlama Teşkilatı’nu, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nu, Cumhuriyet Senatosu’nu (bu kurum hakkında genel bir olumsuz izlenim söz konusuydu)” Türk siyasal hayatına kazandıran bu müdahale olmuştur (Akşin, 2007: 266). 1961 yılında referanduma sunulan ve kabul edilen yeni anayasanın oluşturduğu özgürlük ortamında başta sol akımlar olmak üzere, birçok fikir yayılma ve kendini ifade etme imkânı bulmuştur (Duman, 2015: 213; Sala, 2021: 19). 1961 yılında yayın hayatına başlayan Yön Dergisi sol harekete bilimsel alan açmış, solun fikirleri ifade alanı bulmuştur. 1960’lar boyunca gelişip, serpilme alanı bulan sol akımlar TİP’in TBMM’ye girmesiyle de siyasal anlamda yasal bir zemin kazanmıştır (Sala, 2021: 21). Artan sendika sayıları, sendikalı işçilerin oranındaki yükseliş, öğrencilerin politize olmaya başlaması 1970’lere hareketli bir giriş yapılmasına neden oldu. Örgütlenen öğrenci grupları, zamanla şehir içerisinde silahlı eylemlere başvurmaya başlamış, işçiler yaptıkları grev ve gösterilerle her şeyi durdurma yoluna gitmiş, doların karşılığı bir anda 9 TL’den 15 TL’ye fırlamış, siyasi partiler parçalanmış, yolsuzluk iddiaları ayyuka çıkmış, Amerikalılara karşı yapılan eylemler, banka soygunları, kaçırma olayları, cinayet ve kaybedilmeler artmıştı (Akşin, 2007: 268). Üstelik 1970’lere bakıldığında, sol ideolojilerin yasal siyasal zeminde aktif olarak yer almadığı ve yukarıda saydığımız iş ve eylemlerle ilişkili anıldıkları

görülmektedir. 1970'ler boyunca kurulan sayısız koalisyon hükümetleri CHP, AP ekseninde konumlanırken, sol hareketin örgütlenmeleri ne seçimler yoluyla ne seçim dışı kanallarla bu düzlemde yer almamıştır (Akın, 2019: 389-410).

Gittikçe ağırlaşan kamu düzeni sorunları, yaygınlaşan şiddet eylemleri, 1 Mayıs'ta Taksim Meydanı'nda yaşanan provokasyonun yarattığı ağır siyasal gerilim ve buna benzer provokatif eylemler, yaşanan ekonomik kriz, petrol krizinin ülkemizde etkili olması, dış politikada Kıbrıs ve haşhaş eksenli yaşanan sorunlar, istikrarsız hükümetler, Türkiye'de 1970'li yılların sonuna doğru varlığını derinden hissettirmekteydi. 1980'e gelindiğinde ise TBMM, ekonomik ve politik krizler ile toplumsal bunalımların yanında, bir de Cumhurbaşkanı seçimi kriziyle karşı karşıya kalmıştı. 1980 yılının Eylül ayında bile, başını AP ve CHP'nin çektiği siyasi partiler bir adayın belirlenmesinde etkili olamamışlardı. 12 Eylül böyle bir ortamda gerçekleşti. 3 yıl süreyle Türkiye'nin kaderini yönlendirecek olan Milli Güvenlik Konseyi darbeyi iki unsura dayandırarak meşrulaştırma yoluna gitti; "birincisi sivil otoritenin terörizmi önleyememesi, ikincisi TBMM'nin devletin Cumhurbaşkanı seçme konusunda aciz kalması" (Akın, 2019: 410).

4.Sonuç

Dünyada sol, 19. ve 20. yüzyıllarda toplumsal ve siyasal alanda varlığını hissettirirken, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti de solun fikirlerinden nasibini almıştır. 19. yüzyılın son yarısında Osmanlı Devleti içerisinde örgütlenmeye başlayan sol, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar, çeşitli evrelerden geçerek gelmiştir. Dünyada sol fikirlerin dillendirilmediği bir yönetim bulunmamaktadır. Bu nedenle, egemen yönetim biçimi parlamenter demokrasi, başkanlık demokrasisi veya yarı başkanlık demokrasisi olan her yönetimde sol, muhalefet odağı olarak görülmektedir. Türkiye'de de sol, Osmanlı Devleti zamanında saltanata karşı, cumhuriyet döneminde cumhuriyet rejimine karşı tehdit unsuru kabul edilmiştir. Bu da solun yasal olmayan zemindeki örgütlenişini ve marjinalliğini arttırmıştır.

1960'lı yıllar hem dünyada, hem Türkiye'de, sol için ayrı bir önem arz etmektedir. Bu yıllar solun gelişip serpildiği yıllar olmuştur. Gerek Yön Dergisi aracılığı ile yapılan yayınlar, gerek TİP ile yasal siyasal zemine ulaşmış olmak, gerek artan sendikalaşma ve sendikal haklar, gerek üniversitelere tanınan özerklik solun toplumsal tabanını genişletmiştir. Daha fazla kitleye görüşlerini anlatma fırsatı bulan sol, örgütsel bazda da büyüyerek görmezden gelinemez bir siyaset aktörü halini almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında varlığına tahammül edilemeyen sosyalistler ve komünistler çeşitli

yollardan iktidarı amaçladıklarını dile getirecek mecralara dahi ulaşmışlardır. Böyle bir durumun sol olmayan ideolojiler üzerinde rahatsızlık uyandırması ise beklenebilir bir durumdur. Çünkü iktidar savaşları fikirler arasındaki mücadelelerden oluşmaktadır. Her bir ideoloji iktidara sahip veya ortak olmayı amaçlamaktadır ve bu amacın temelinde fikirselle varoluş ideali bulunmaktadır.

Türkiye’de sol kendi anlamını taşımaktadır. 1960-1970’li yıllarda bölünmüş bir sol görsek de, aslında Türkiye’de sol hareket üç ana çizgide incelenebilir. Bunlardan birincisi daha radikal bir tutum takınmış olan demokratik devrim grubu, devrimi parlamentoda arayan ılımlılar grubu ve bir kitlesel parti olma arayışında olan demokratik sol.

Demokratik devrim görüşünü savunanlar, Türkiye’de sol devrimle sosyal sınıflar arasındaki ekonomik eşitliğin sağlanabileceğine inanmaktadır. Türkiye parlamenter sistemin uygulanmasıyla sosyal adaleti sağlayacak kadar gelişmiş bir ülke değildir, bu nedenle tutucuların kontrolündeki bir parlamenter demokrasi, ülkenin yönetimi için uygun sistem olarak kabul edilmemektedir. Az gelişmiş bir ülke olan Türkiye’de ancak ara tabakalar tarafından gerçekleştirilecek bir milli demokratik devrim sosyalizmi getirilebilir ve bu devrimin gerçekleşmesi için şiddet kullanımında sakınca yoktur.

Solun ılımlı kanadında ise sosyalizmi yasal zeminde arayanlar bulunmaktaydı. Bunların öncüsü olarak TİP üyeleri ve destekçileri gelmekteydi. TİP devrimi halkoyuna dayandırma amacı güderek çıktığı sol yolculuğunda TBMM’ye girmeyi de başarmıştı. Bu parti, halkoyu ile iktidara gelip, halkoyuyla iktidardan gitme inancını dile getiren bir sol parti olarak diğer sol örgütler tarafından eleştirilmiştir; zaten bu görüşünü de 1970’li yıllarda terk ederek, o da radikalleşme yoluna gitmiştir.

Sol hareketin üçüncü çizgisinde ise CHP’nin ortanın solu söylemiyle terminolojiye giren ve Türkiye’ye özgü bir model olarak kabul gören demokratik sol bulunmaktadır. CHP’nin TİP’ten oy koparmak için ortaya attığı bir söylem olduğu düşünülse de, zamanla benimsenmiş ve CHP’nin programının bir parçası haline gelmiştir.

Tarihler 1980’li yılları gösterdiğinde, Türkiye sağ ve sol arasında cereyan eden bir şiddet ve istikrarsızlık sarmalına girmişti. 1960’lı yıllara kadar baskılanan sol, kendisini ifade edeceği bir alan bulduğunda, bu sağdaki radikalleşmeyi de tetiklemişti. Devrimle sosyalizmi getirmeye çalışan sol örgütlerle, mevcut düzeni savunan sağ örgütler arasındaki kanlı çatışmalar 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesiyle bıçak gibi kesildi. Bundan sonra sola

karşı daha temkinli yaklaşılacaktı ve sol fikirler 1960-1970 yılları arasındaki özgürlük ortamına bir daha ulaşamayacağına inandırılacaktı.

Günümüzde sol hala iktidar karşısında bir muhalefet odağı durumunda. Fakat 1960-1980 arası döneme göre etki alanı daha dar ve siyasi anlamda daha az güçlü. Bunun temelinde yatan nedenler ise ikiye ayrılabilir. Birincisi, 1980'den sonra yönetime bir süre ordu egemen olmuştur; kalan sürelerde ise parlamentonun çoğunlukla sağ çizgide politika yürüttüğü görülmektedir. İkincisi ise, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren bölünmeye başlayan sol, siyasi düzlemde parçalı bir görünüm kazanmıştır. Bölünmüşlük belki de solu zayıflatan en önemli etken olmuştur. Siyasi yasaklar ve entelektüel sınırlamalar bir ideolojinin fikirlerini topluma yayması veya kendisini ifade etmesi konusundaki yegane engel olarak görülmemelidir. Buna bir de sağın toplum bazında güçlü iktidar odağı olması eklenince sol için mücadele daha da zorlaşmaktadır.

Kaynakça

- Akdere, İ. (2001). *Marxizm’de Temel Kavramlar*, 6.Baskı, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, *İş ve Hayat*, 3 (5), 119-135, 3 Temmuz 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/52096/680397> sayfasından erişilmiştir.
- Akın, R. (2019). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul: Onikilevha Yayıncılık.
- Akşın, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atabay, M. (2015). *Partiler, Seçimler, İktidarlar ve Müdahelerle Türk Demokrasi Tarihi*, Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Atay, F. (2019). *Türkiye Demokrasi Tarihi (1789’dan Günümüze)*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Avcı, S. (1994). Türkiye’de Sosyal Demokrat Partilerin Gelişimi ve Tabanı, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Börklüoğlu, L. (2019). *Tanzimattan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*, Bursa: Dora Yayınevi.
- Bulut, E. Ç. (2019). İdeolojinin Türk Hukukuna Yansıması: Komünizm Örneği (1923- 1960). *Akademik Bakış Dergisi*, 14 (27), 61-81.
- Demirci Güler, F. (2003). *Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Dikici, M. (2009). Yön Dergisi’nin Türk Dış Politikasına Bakışı, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 161-182.
- Doğan, E. (2018). Türkiye’de Sol Düşünce ve Hareketlerin Tarihi, A. Çaylak ve S. A. Avcı (Ed.). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’nin Siyasal Hayatı* içinde (ss. 155-174). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Duman, F. (2015). Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler. Ömer Caha ve Bican Şahin (Der.). *Sosyalizm içinde*, (ss. 161-225). Ankara: Orion Kitabevi.
- Dumrul Uygur, G. (2020). Türkiye İşçi Partisi 1961-1971, *Düzeltilmiş Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, S. (2007). Türkiye’nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem, *ÇTTAD*, VII (16-17(Bahar-Güz)), 421-433.
- eGyanKosh. (2022). Unit-16 Left-Wing Movements, In *History of India-VIII* (C. 1857-1950), (pp. 221-234). İndira Gandhi National Open University, New Delhi.
- Erdem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askeri Müdahale Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974), *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(14), 655-676.

- Erdem, N. (2020). Türk Siyasal Hayatında Sağ Partilerde Bölünme: 1960-1980, *Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Erdoğan, M. (2004). Sol Nedir?, *Liberal Düşünce*, ss. 107-112.
- Ersan, V. (2020). *1970'lerde Türkiye Solu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fedayi, C. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Fitzpatrick, S. (2008). *The Russian Revolution*, Oxford University Press.
- Gombert, T. (2010). *Sosyal Demokrasi El Kitabı Cilt: Sosyal Demokrasinin Temelleri*, R. Hallaç (Çev.). Friedrich Ebert Stiftung.
- Gürbüz, C. (2022). Komünizm, Y. Özkaya, V. Erat, E. Savut, Y. Demirkanoglu (Ed). *Siyaset Bilimi Ansiklopedisi* içinde (ss. 276-280). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürel, M. (2006). 1970'li Yıllarda Türkiye Solu, *Devrimci Marksizm*, (3), 7-39.
- Huseynov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4), 387-401.
- Karataş, M. (2022). Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5 (10), 387-422.
- Kömürcü, D. (2016). Türkiye'de Yeni Siyasal Akımlar (1980 Sonrası), Evren Haspolat ve Deniz Yıldırım (Der.). *Türkiye'de Sosyal Demokrasi* içinde, (ss. 91-142). Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Köylü, M. (2016). Darbelerin Siyasi Tarihi. Ankara: Kripto Basım.
- Marx, K. ve Engels, F. (1848). Komünist Manifesto. Erişim Tarihi: 25 Eylül 2023 tarihinde <https://www.marxists.org/turkce/m-e/1848/manifest/kpm.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Örnek, C. (2016). Kültürel Okumanın Gölgede Bıraktıkları: 1960'lar ve 1970'ler Öğrenci Hareketi Örneği, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 85-104.
- Sala, B. (2021). Türkiye Sosyalist Hareketinin Seyri: Dönemler, Gündemler ve Konjonktürel Yönelimler, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 17(61), 12-33.
- Tucker, R. C. (1978). *The Marx-Engels Reader*, WW Norton & Company.
- Tunç, B. (2020). Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi, *Karadeniz Araştırmaları*, XVII, (67), 657-692.
- Ünsal, A. (2002). *Umuttan Yalnızlığa TİP 1961-1971*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Üste, R. B. (2016). *Türkiye'de Siyaset Dönemler/Etkileri ve Sonuçları*, İstanbul: Beta.
- Uçar, M. (2017). *Sosyalizm*, B. Kalkan ve H.Y. Başdemir (Ed.). Siyasi İdeolojiler içinde (ss. 72-100). Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Yaşlı, F. (2016). *İdeoloji: Bir Kavramın İzinde*. Ankara: Alabanda Akademi.

Yön Dergisi (1961). Yön Manifestosu. *Yön Dergisi* (1).

Yücel, M. S. (2006). *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859-2006)*, İstanbul: Alfa Yayınları,

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Y. Saner (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.